

DOI: <https://doi.org/10.36719/3005-3137/11/244-252>

Lalə Hüseynova-Həsənova

Kastamonu Universiteti

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru

Kastamonu, Türkiyə

<https://orcid.org/0000-0003-0980-3179>

lhuseynova@kastamonu.edu.tr

İslam dünyasında musiqinin müalicəvi əhəmiyyəti

Xülasə

İslamın təkcə bir din deyil, həm də bir mədəniyyət və elm olduğu bütün dünyada məlumdur. İslam bəşəriyyətə elm və incəsənət sahələrində mühüm nailiyyətlər qazandırır. İslam dünyaya məşhur alimlər, maarifçilər və mütəfəkkirlər bəxş edib. Əl-Kindi, Əl-Fərabi və İbn Sina İslamın böyük alimlərindən idilər. Yaxın Şərq xalqlarının musiqi mədəniyyətinin nəzəri və praktiki inkişaf tarixində əsas yeri iki dünya şöhrətli Azərbaycan alimi, Səfiəddin Urməvi və Əbdülqadir Məraği tutub. Yuxarıda adı çəkilən alimlərin kəşfləri arasında qədim dövrün musiqisindən qaynaqlanan tibbi müalicə üsulları da var. Bu tarixi kəşf elmi cəhətdən sübut olunub və alimlər qədim dövrlərdən bəri musiqi ilə tibb arasındakı əlaqə haqqında onlarla, yüzlərlə məqalə, tədqiqat və risalələr yazıblar. Bu alimlər, xüsusən də musiqini və musiqinin müalicəvi əhəmiyyətini öyrənməklə elmə böyük töhfələr veriblər. Bu tədqiqatlarda alimlər musiqinin insan sağlamlığı, fiziki rifah və yaxşı əhval-ruhiyyə üçün nə qədər vacib amil olduğunu vurğulayıblar. Beləliklə, əsrlər boyu muğam sənəti başda olmaqla musiqidən bir çox xəstəliklərin müalicəsində istifadəyə, eləcə də rübab, ud, dütar, tambur, ney, çəng və qanun kimi bir sıra qədim Şərq musiqi alətlərində ifaya böyük üstünlük verilib. Bu baxımdan hazırkı məqalə İslam dünyasının elmə təsirini və bəxş etdiyi töhfələrini tədqiq etməyə həsr olunub. Məqalədə əsas diqqət ona yönəldilir ki, bu əhəmiyyətli töhfələrdən biri məhz musiqi sahəsində özünü göstərmişdir. Odur ki, hazırkı tədqiqatda musiqi sənəti və İslam dünyasında musiqinin xüsusiyyətləri geniş bir şəkildə araşdırılıb. Məqalənin əsas məqsədi İslam dünyasında musiqinin müalicəvi əhəmiyyətini tədqiq etməkdir.

Açar sözlər: *İslam dünyası, İslam sivilizasiyası, elm, incəsənət, mədəniyyət, musiqi, bəstəkar, musiqişünas, tibb, həkim, alim, maarifçi, mütəfəkkir, müalicəvi əhəmiyyət, xüsusiyyətlər, insan sağlamlığı, fiziki rifah, yaxşı əhval-ruhiyyə*

Lala Huseynova-Hasanova

Kastamonu University

Doctor of Philosophy in Art Sciences

Kastamonu, Turkey

<https://orcid.org/0000-0003-0980-3179>

lhuseynova@kastamonu.edu.tr

The Healing Importance of Music in the Islamic World

Abstract

It is known throughout the world that Islam is not only a religion, but also a culture and science. Islam has brought significant achievements to humanity in the fields of science and art. Islam has given the world famous scientists, educators and thinkers. Al-Kindi, Al-Farabi and Ibn Sina were among the great scholars of Islam. Two world-famous Azerbaijani scientists, Safiaddin Urmavi and Abdulgadir Maraghi, occupied a key place in the history of the theoretical and practical development of the musical culture of the peoples of the Middle East. Among the discoveries of the above-mentioned scientists are medical treatment methods originating from the music of ancient times. This historical discovery has been scientifically proven, and scientists have written dozens, hundreds of articles, studies and treatises on the relationship between music and medicine since ancient times. These scientists have made great contributions to science, especially by studying music and the therapeutic importance of music. In these studies, scientists emphasized how important music is for human health, physical well-being and good mood. Thus, for centuries, great importance has been given to the use of music, especially mugham art, in the treatment of many diseases, as well as the performance of a number of ancient Eastern musical instruments such as the rubab, oud, dutar, tambur, ney, chang and kanun. In this regard, the present article is devoted to studying the influence of the Islamic world on science and its contributions. The main attention in the article is paid to the fact that one of these significant contributions was manifested in the field of music. Therefore, the present study extensively examines the art of music and the characteristics of music in the Islamic world. The main purpose of the article is to study the therapeutic importance of music in the Islamic world.

Keywords: *Islamic world, Islamic civilization, science, art, culture, music, composer, musicologist, medicine, doctor, scientist, educator, thinker, therapeutic importance, properties, human health, physical well-being, good mood*

Giriş

“İslam təkcə bir din deyil, həm də bir mədəniyyət və ən vacibi isə bir elmdir. Dünyanın əhəmiyyətli bir hissəsini təşkil edən İslam sivilizasiyası elmi biliklərin müxtəlif sahələrini yeni bir səviyyəyə qaldırmağa və bəşəriyyətə əhəmiyyətli nailiyyətlər təqdim etməyə müvəffəq olmuşdur” (Hüseynova Hasanova, 2023, s. 21).

“İslam dünyasının elmə, mədəniyyətə və incəsənətə verdiyi əhəmiyyətli töhfələr hamıya məlumdur. Tarix də göstərir ki, bir çox ixtira və kəşflər kökünü Şərqdən alıb. Mistik, qədim, təsirli, misilsiz, təfəkkür və digər unikal xüsusiyyətləri ilə İslam mədəniyyəti planetin ən qədim mədəniyyətlərindən biridir” (Hüseynova Hasanova, 2019, s. 139). İslam mədəniyyətinin ən

əhəmiyyətli töhfələrdən biri də musiqi sahəsindədir. Elmi baxımdan musiqini tədqiq edən alimlər dünyanın müxtəlif mədəniyyətlərindən və hətta bəşəriyyət tarixindən ilham alıb. Tarix boyu bir qrup ixtisaslaşmış alimlər, musiqiçilər, o cümlədən sənətkarlar meydana çıxmağa başlayıb, riyazi biliklər nəticəsində mürəkkəb musiqi alətlərinin yaradılmasına imkan yaranıb. Musiqi alətlərindəki bu inkişaf sayəsində ud, ney, qanun kimi alətlər və bu musiqi alətlərinin müalicəvi xüsusiyyətlərini ehtiva edən nəzəriyyələr ortaya çıxıb. Tarix elmləri doktoru, professor Fərid Ələkbərli “Musiqi terapiyası. Əsrlər öncə həkimlər nələri bilirdilər” adlı məqaləsində musiqi alətlərinin (tar, ney, ud, saz, zurna, nağara) tibbi xüsusiyyətlərini çox bariz formada açıqlayıb: “Alimlər əsrlər boyu musiqinin sağlamlıq prosesinə verdiyi töhvədən xəbərdar olmuşlar. Musiqinin bitkilərə göstərdiyi təsir artıq sübut olunmuşdur. Bizim əcdadlarımız musiqi alətlərinin dərman bitkilərinə və ədviyyələrə uyğun gəldiyinə inanırdılar. Tar sağlamlığa yaxşı təsir göstərən ətirli zəfəran ilə müqayisə edilirdi. Nağara mixək və jənşenin müalicəvi gücü ilə müəyyən edilirdi. Ud valerian və badrəncin sakitləşdirici təsiri ilə assosiasiya edilirdi. Zurna qüvvətli kofe ilə uyğunlaşdırılırdı. Əgər musiqi bitkilərin inkişafına təsir göstərsə, onda onun insan sağlamlığına təsiri də təəccüblü deyil” (Ələkbərli, 2003, s. 3).

Beləliklə, musiqi bir incəsənət növü olsa da, bir çox sahələrlə sıx bağlıdır. Ədəbiyyat, rəssamlıq, memarlıq və digər elmi fənlər musiqi ilə sıx əlaqə içindədir. Musiqi bütün təsviri sənət növlərini və elm sahələrini əhatə edir. Musiqinin gücü böyükdür və onun bütün əvvəlki sahələr, cərəyanlar və istiqamətlərlə inteqrasiyası üstünlüyünü bir daha sübut edir. Bir incəsənət növü olmasına baxmayaraq, musiqi həm də dəqiq bir elmi sahədir. Musiqi ilə güclü əlaqəsi olan bir sahə də tibb elmidir. Həyatımızın ən vacib sahələrindən biri olan tibb daim inkişaf edir və yeni kəşflərlə irəliləyir. Bu kəşflər arasında əsrlər əvvəl ortaya çıxan musiqidən istifadə edərək tibbi müalicə üsulları da var. Bu tarixi kəşf elmi cəhətdən sübut edilmişdir. “Alimlər tərəfindən musiqi ilə tibb arasındakı əlaqə haqqında qədim dövrlərə aid onlarla, yüzlərlə məqalə, tədqiqat və kitab yazılıb, bir çox xəstəliklərin müalicəsində musiqidən istifadəyə böyük diqqət yetirilib. Xüsusilə, muğamların insanlara təsirini müzakirə edən Azərbaycan mütəfəkkirləri Nizami (1141–1209), Füzuli (1494-1556), Nəvvab (1833-1918) və s. əsərləri bu mövzuya işıq tutub” (Hüseynova Hasanova, 2022, s. 2-3).

Lakin qeyd olunmalıdır ki, elmin, incəsənətin və musiqinin inkişafı bu gün Qədim Yunanıstanın atdığı təməllər üzərində yüksəlib. Qərb ədəbiyyatında Platon (İslam ədəbiyyatında Əflatun) dünyanın ilk universitetlərindən birini qurub. Platon, fəlsəfə və elm tarixində bir çox tədqiqatların əsasını qoyub. Platonun fikrincə, musiqi harmoniya və ritmlə birlikdə ruhun dərinliklərinə təsir edərək insana tolerantlıq və rahatlıq verir. Qədim Yunanıstanda musiqidən epilepsiya, depressiya, melankoliya, maniya, dəlilik, isteriya, iflic, qızdırma, revmatizm, müxtəlif ağrılar, taun, qızılca, quduzluq və sair kimi xəstəliklərin müalicəsində istifadə edildiyinə dair məlumatlar var (Tahirov, 2022, s. 11). Platon eyni zamanda Xristianlıq və İslam da daxil olmaqla bir çox dinlərə dərin təsir göstərüb. Məhz qədim Yunanıstanın atdığı təməllər üzərində çoxsaylı mühüm və məşhur müsəlman alimlərinin adları tarixə yazılıb.

Əl-Kindi, (Əbu Yusif Yaqub ibn İshaq əs-Səbbah əl-Kindi (801-873)) fəlsəfə, tibb, riyaziyyat, astronomiya, ilahiyyat, psixologiya, fizika, kimya və musiqi də daxil olmaqla bir çox elmi sahələrdə əsrlər yazan ərəb alimi idi. İraqın Bəsrə şəhərində anadan olmuş və Bağdadda vəfat etmişdir. Əl-Kindi orta əsrlər Avropasında ilk İslam filosofu olan “Alkindus” kimi tanınır. Onun fəlsəfəsi Platon, Aristotel və s. alimlərin fikirlərinin davamı idi.

Əl-Kindinin varisi olan Əl-Fərabi (872-951) İslamın Qızıl Dövründə yaşamış məşhur filosof və alim idi. O, həmçinin astronom, məntiqçi və musiqiçi idi. Əl-Fərabi, Qazaxıstanın Fərab

şəhərində anadan olmuş və Suriyanın Dəməşq şəhərində vəfat etmişdir. Əl-Fərabî bütün əsərlərini ərəb dilində yazmışdır. O, Aristotelin bir çox fundamental əsərlərini ərəb dilinə tərcümə etmiş və bu əsərlərin daha aydın başa düşülməsini asanlaşdıran şərhlər yazmışdır. Fərabî özünün “Musiqi barəsində böyük kitab”ında yazıb: “Musiqi yaxşı əhval-ruhiyyə, mənəvi dərs, hisslərin tarazlığını və mənəvi inkişaf yaradır. O, fiziki sağlamlıq üçün lazımlıdır. Əgər ruh sağlam deyilsə, onda bədən də xəstə olur. Ruhu müalicə edən musiqi bədənin də sağlamlığını bərpa edir” (Ələkbərli, 2003, s.1). Əl-Fərabinin nəzəriyyələri sonradan İbn Sina tərəfindən inkişaf etdirilmişdir.

Əsərləri 600 il Avropa universitetlərində əsas dərslik kimi istifadə edilən loğman həkim İbn Sina (qərblilərin “Avisenna” adlandırdığı alim) İslamın Qızıl Dövrünün ən mühüm həkimlərindən, astronomlarından, mütəfəkkirlərindən, yazıçılarından və alimlərindən biri hesab olunur. İbn Sina təxminən 980-ci ildə Buxara (Özbəkistan) yaxınlığındakı Əfşana kəndində anadan olmuş və 1037-ci ildə Azərbaycanın tarixi Həmədan şəhərində (indiki İran ərazisindəki Həmədan əyaləti) vəfat etmişdir. O, əsasən tibb və fəlsəfəyə həsr olunmuş müxtəlif sahələrdə təxminən 200 kitab yazmışdır. Qərblilər tərəfindən müasir orta əsr elminin banisi və həkimlərin atası kimi tanınan İbn Sina həm də “Böyük ustad” adını alıb. İbn Sina yeddi əsr boyunca tibbdə fundamental kitab olan və 17-ci əsrin ortalarında müxtəlif Avropa universitetlərində tibb elmində əsas dərslik kimi tədris edilən “Əl-Qanun fi’t-Tibb” (“Tibb qanunu”) kitabı ilə məşhurdur. Onun ən məşhur əsərləri “Kitab əş-Şifa” (“Şəfa kitabı”) və “Əl-Qanun fi’t-Tibb” (“Tibb qanunu”) tədqiqatlarıdır. Bu iki əsər orta əsr qərb universitetlərində istifadə edilməklə yanaşı, 1650-ci ilə qədər Fransa və Belçikada dərslik olaraq öz əhəmiyyətini qorumuşdur. Böyük həkim olan İbn Sina bir çox Şərq və Qərb filosofuna təsir göstərmiş, bu alimlər onun yolunu davam etdirmişdir. Alim eyni zamanda musiqi ilə marqlanmışdır. O, insan ruhunun musiqi ilə sağaldılması ideyasını irəli sürmüş və inkişaf etdirmişdir.

İbn Sina musiqinin müalicəvi əhəmiyyəti haqqında ümumi fikrini “Sağlamlığı qorumaq üçün mahnı oxumaq ən yaxşı məşqdır” deyərək ahəngin, avazın, ritmin nə qədər vacib olduğunu bir cümlə ilə ifadə etmişdir. Alim melodiya və harmoniya ilə yanaşı, ritmik vurğuların, onların müddət və intervallarının əhəmiyyətini vurğulayıb. Musiqidə ritm səslərin və səssizliklərin zamanla düzülüşüdür. İnsan bədənində də oxşar bir sistem mövcuddur. Musiqi əsərində səslərin başlanğıcını, sonunu və fasilələrini ritmlə müəyyən etdiyimiz kimi, bu xüsusiyyət insanlarda ürək döyüntüsü, nəbz vuruşu və s. vasitəsilə özünü göstərir. Bir sözlə, oxşarlıq tibbdə də müşahidə olunur. Ritm musiqidə bir şeyin (vurğu, səs, not və s.) müntəzəm təkrarlanması deməkdir. Ritmik vurğular, şübhəsiz ki, insan bədənində əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb olur. Ritmin sürəti insanın əhval-ruhiyyəsinə böyük təsir göstərir. Məsələn, ritm sürətlidirsə, musiqi daha dinamik olur və bu da bədəndə emosiyaların yüksəlməsinə və nəticədə ürək döyüntülərinin artmasına səbəb olur.

İbn Sina musiqinin eyni zamanda riyazi biliklər, həndəsi fiqurlar, nücum və tibb elmləri ilə bağlı olduğunu da qeyd edib. Onun bu fikirləri dünya alimlərinə yol göstərüb. Belə ki, əsrlər boyu Şərqdə istifadə edilən müalicənin musiqinin yolu ilə aparılması və ya musiqi terapiyası hal hazırda Qərb tibbinin də diqqət mərkəzindədir. Dünyada çoxsaylı müəssisələrdə qərb alimləri də musiqi terapiyasının nevrologiyasını öyrənirlər. İbn Sinanın riyazi biliklərin musiqi ilə bağlı olduğu nəzəriyyəsi hal hazırda çoxsaylı qərb müəlliflərinin tədqiqat obyektinə çevrilib. Belə ki, riyaziyyatın musiqi ilə əlaqəsi nəzəriyyəsi alimlər tərəfindən durmadan tədqiq olunur. Kaliforniya universitetindən bir qrup tədqiqatçı riyaziyyat və musiqi arasındakı əlaqələrin mümkünlüyünü və müşahidələrin nəticələrini öz tədqiqatlarında təqdim ediblər. Müəlliflər eyni zamanda Qədim Yunan Pifaqorçularının musiqini riyaziyyatın dörd qolundan biri hesab etdiklərini vurğulayıblar. Təqdim

olunan işdə müəlliflər riyaziyyat və musiqi arasındakı tədqiqatlar və mümkün əlaqələr barədə 14 riyaziyyat professoru ilə ətraflı müsahibələrin nəticələrini meydana çıxarıblar. “Nəticələr ali beyin funksiyası haqqında maraqlı məlumatlar verib, eyni zamanda nəticələr nümunələrin formalaşmasında ümumi bir qanunauyğunluğu da göstərib. Müəlliflər bəzi yeni davranış təcrübələri təklif ediblər” (Boettcher, Hahn, & Shaw, 1994, s. 53).

İbn Sina musiqinin riyazi biliklərlə yanaşı, göy cisimləri və insan xarakterləri ilə əlaqəsini də elmi formada təqdim etmişdir. Bu nəzəriyyə böyük bəstəkarımız Üzeyir bəy Hacıbəylinin kitabında əsaslı surətdə şərh olunub. Alim qeyd edib: “Ərəb və Avropa musiqişünaslarına görə, qədim yunanlılar yeddi səma cisimlərinin hər birinin Pifaqor tərəfindən icad edilmiş 7 tondan birinə müvafiq olduğunu zənn edirlərmiş. O tonlar bunlardır:

Yunanca:	Ərəbcə:
1. Mi – Ay	Nəva
2. Fa – Merkuri	Busəlik
3. Sol – Venera	Rast
4. Lya – Günəş	Əraq
5. Si – Mars	Üşşaq
6. Do – Yupiter	Zirəfkənd
7. Re – Saturn	Rəhavi” (Hacıbəyov, 1985, s. 19-20).

Böyük İslam alimləri hər muğamın ruha fərqli şəkildə təsir etdiyini də bildirib və hətta hər muğamın günün müxtəlif vaxtlarında ruha necə təsir etdiyini belə izah ediblər. Məsələn, Rast muğamının insana sevinç, xoşbəxtlik, Rəhavinin əbədiyyət, Nəvanın zövq və rahatlıq, Üşşaqın gülüş hissi, Busəlik muğamının güc verdiyini irəli sürüblər.

Musiqi ilə hiss və emosiyaların araşdırılmasına dair tədqiqatlar da diqqəti cəlb edir. “Mütəxəssislər bəzi tibbi müdaxilələr tətbiq edərək, emosiyaları araşdırmaq üçün xoş və xoşagəlməz musiqi stimullarından istifadə ediblər” (Koelsch, Fritz, Cramon, Yves, Muller & Friederici, 2006, s.240).

Beləliklə, musiqi özündə bir çox məqamları ehtiva edir. Kainatın sirləri, təbiətin gözəllikləri, canlıların səsləri, bədən ritmi, çiçəklərin rəngləri, dağların əzəməti, dənizin dərinliyi və s. harmoniyası və ən nəhayət, İlahinin gücünü birləşdirir. Buradan musiqinin müalicəvi əhəmiyyətinin mahiyyəti aydın olur. Bu, musiqinin insanlara, onların hisslərinə emosional təsirini və gücünü ortaya qoyur.

Musiqinin müalicəvi əhəmiyyəti ilə əlaqədar tədqiqatlar Azərbaycan alimləri tərəfindən də geniş aparılır. Bu istiqamətdə elmi tədqiqatlar professor Fərid Ələkbərli tərəfindən aparılıb. Alim orta əsr tibb əlyazmaları üzərində alim Məhəmməd Yusif Şirvaninin “Tibbnamə” (1712-ci il) və Məhəmməd Möminin “Təhfətül-möminin” (1669-cu il) əsərlərinin tədqiqi və tərcüməsi üzərində çalışıb. Ələkbərli musiqinin müalicəvi əhəmiyyəti haqqında öz məqaləsində yazıb: “Əsrlər öncə həkimlər musiqinin qüdrətinə çox yaxşı bələd idilər. 7 əsr öncə Azərbaycan alimi Səfiyyəddin Urmiyyəvi (13-cü əsr) elmi əsər yazmış və “Şərəffədinə Məktublar” və “Musiqi Tonları Kitabı” əsərlərində musiqinin müalicəvi qüdrəti barəsində ideyaları izah etmişdir. Onun əsərlərində həmçinin ilkin dövrə aid olan Metabil, Segah və s. kimi modal qammaların adını çəkilir. Yorğunluğu azaltmaq, əsəbi sakitləşdirmək, əhval-ruhiyyəni qaldırmaq və ya yuxu gətirmək üçün əcdadlarımız rübab, ud, dütar, tambur, ney, çəng və qanun kimi qədim Şərq musiqi alətlərində

çalardılar. 9-14-cü əsrlərdə musiqinin tibbi keyfiyyətləri Əbu Nəsr əl-Fərabi, əl-Xarəzmi, Əbu Reyhan Biruni, İbn Sina, Səfiyyədin Urmıyyəvi kimi tanınmış alimlər tərəfindən diqqətlə öyrənilmişdir” (Ələkbərli, 2003, s. 3).

Üzeyir bəy öz kitabında İslam alimlərini belə təqdim edir: “Yaxın Şərq xalqları musiqisinin nəzəri və əməli inkişafı tarixində başlıca yeri dünyada məşhur olan iki nəfər Azərbaycan alimi, nəzəriyyəçi, musiqişünas tutur: Səfiəddin-Əbdülmömin ibn Yusif-əl Urməvi (XIII əsr) və Əbdülqadir Məraği (XIV əsr). XIX əsr musiqişünas alimi Nəvvab Mir Möhsün Qarabaği özünün “Vüzühül-ərqam” adlı kitabında yuxarıda adı çəkilən alimlərin əsərlərinə istinad edərək, Yaxın Şərq xalqlarının qədim musiqisindən bəhs edir. Bir qismi Avropa dillərinə tərcümə edilmiş bu əsərlərdən görünür ki, Yaxın Şərq xalqlarının musiqi mədəniyyəti XIV əsrə doğru özünün yüksək səviyyəsinə çatmış və on iki sütunlu, altı bürclü “bina” (dəstgah) şəklində iftixarla ucalmışdır. Bu “musiqi mədəniyyəti sarayının” tikilişində Fərabi, İbn Sina, Əl-Kindi və başqaları iştirak etmişlər” (Hacıbəyov, 1985, s. 18).

İslam musiqisinin ilk tanınmış bəstəkarı, xəttat, musiqi təfsirçisi və musiqişünası Səfiyyədin Əbdülmömin ibn Yusif ibn Fahir əl-Urməvinin (1230-1294) yaradıcılığı Yaxın və Orta Şərq xalqlarının musiqisinin inkişafında yeni bir dövrün başlanğıcını qoyub. “Şifahi ənənəyə malik olan Azərbaycan peşəkar musiqisinin əsasını təşkil edən səs komplekslərini onun sistemləşdirməsi musiqi nəzəriyyəsi sahəsində əhəmiyyətli bir nailiyyətdir. Bu sistemə əsaslanaraq Urməvi öz traktatlarında 12 fundamental muğamın (Üşşaq, Nəva, Busəlik, Rast, Əraq, İsfahan, Zirəfkənd, Büzürk, Zəngülə, Rəhavi, Hüseyni, Hicaz) və 6 törəmə muğamın (Şəhnaz, Mayə, Səlmək, Novruz, Gərdaniyə, Güvəşt) səs qammalarını daha mükəmməl tablatura (musiqi notasiyası) vasitəsilə təqdim etmişdir. Muğam nəzəriyyəsi və həmin dövrün şifahi musiqi ənənəsinin digər növ və formaları orta əsrlərin böyük musiqi alimi Əbdülqadir Mərağinin əsərlərində geniş şəkildə işıqlandırılmışdır” (Hüseynova, 2015, s. 46-47).

Yuxarıda bəhs olunduğu kimi muğamların müalicəvi qüdrəti barəsində ideyalar elmə məlumdur. Hər bir muğamın özünə xas səsqatı və xüsusiyyətləri olduğu kimi müalicəvi qüdrəti də mövcuddur. “Azərbaycan muğamları içərisində insanlara mənəvi keyfiyyətlər aşılaman muğamları içərisində “Segah” muğamı xüsusi yer tutur. “Segah” Azərbaycan xalqının ən qədim və ən zəngin muğamlarından biri hesab olunur. Əsasən eşq, məhəbbət, sevgi, istək hissləri aşılır. “Segah”da həm də mərdlik, mübarizlik duyğuları özünü büruzə verir” (Cəfərova, 2020). Üzeyir Hacıbəyli “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” kitabında muğamların mənəvi keyfiyyətlərini belə izah edir: “Bədii-ruhi təsir cəhətindən “Rast” dinləyicidə mərdlik və gümrahlıq hissi, “Şur” şən, lirik əhvali-ruhiyyə, “Segah” məhəbbət hissi, “Şüştər” dərin kədər, “Çahargah” həyəcan və ehtiras, “Bayatı-Şiraz” qəmginlik, “Humayun” isə “Şüştər”ə nisbətən daha dərin bir kədər hissi oyadır” (Hacıbəyov, 1985, s.16). “Segah” muğamı Yaxın və Orta Şərq xalqlarının musiqisində geniş istifadə olunan 24 muğam şöbəsi arasında biridir. “Muğamın bir növü olan “Segah” Azərbaycanda ən çox yayılmış muğamlardan biridir. Belə ki, “Segah” muğamının Yaxın və Orta Şərq ölkələrinin musiqisində yalnız bir növü olsa da, Azərbaycan musiqisində bir çox “Segah” növü mövcuddur: “Orta Segah”, “Xaric Segah”, “Mirzə Hüseyn Segahı”, “Zabul Segah”, “Haşım Segah”” (Hüseynova Hasanova, 2018, s. 35). Cəfərova “Mərdlik, mübarizlik duyğulu “Segah”ım adlı məqaləsində qeyd edir: “İslamşünas alimlər (üləmələr) iddia edirlər ki, insanın beyin yarımkürəsində yerləşən bir vəzi var. Bu vəzinin əsas funksiyası duyğu üzvlərini selikli qışa ilə təmin etməkdən ibarətdir. Hansı ki, bu vəzi gözlərə şor, qulaqlara zəhər, buruna turş, ağza isə şirin olmaqla selikli qışa ötürür. Gözə verilən selikli qışanı isə insan bir halda şor dadırsa, başqa halda şirin dadır. Bu, bir möcüzədir ki,

İslam və təsəvvüf dünyasından olan şair, mövləvi yolunun öncülü, vəhdəti-vücud (panteizm) fəlsəfəsinin nümayəndəsi Molavi, Mövlana və Rumi kimi tanınan, əsl adı Məhəmməd olan Mövlana Cəlaləddin Bəlxî (d.t. 1207 Əfqanıstan Bəlx-ö.t. 1273 Türkiyə Konya) deyir: “Musiqi Allahın dilidir. Böyük Yaradan “Bezm-i Ələst” məclisində musiqi vasitəsilə ruhlara müraciət edib. Bu səbəbdən, bütün millətlərdən və dillərdən olan insanlar musiqi vasitəsilə eyni hissləri paylaşa bilirlər. Heç bir sənət insan ruhuna musiqi qədər birbaşa və dərindən nüfuz edə bilməz. Musiqi mənəvi təmizlənmə, tərəvətlənmə və yüksəliş üçün son dərəcə qiymətli bir vasitədir. Ruh natəmizlik və çirkəbdən təmizləyir, həmçinin onu dəşən tikanları çıxararaq sağaldır. Musiqi ilə təmizlənməyən ruh yüksələ bilməz; əksinə, yer üzünün alçaq ehtirasları ilə çirklənir və solğunlaşır. Əsl musiqi, insana heyvəni hissləri xatırlatmaqdan uzaqdır, onları “sonsuz varlığı” hiss etməyə vadar edir. Bu intuisiya insanı “O”na daha da yaxınlaşdırır. Bunda ən təsirli səs ney alətinin səsidir. Mövlananın fəlsəfəsində ney “kamil insanı” (yəni bir sıra mərhələlərdən keçərək yetkinləşmiş

insan) rəmz edir və sevginin ağrısı onunla ifadə olunur. Ney, üzü solğun, içi boş, bağırı deşik-deşik olan, lakin Böyük Yaradanın nəfəsi ilə canlanan bir insan kimi parçalanmış qəlbindən çıxan fəryad və iniltilərlə insanlara sirlərini pıçıldayan bir dostdur. Bu səbəbdən ney Mövləvi təriqəti tərəfindən müqəddəs hesab olunur və “müqəddəs ney” adlandırılır” (Yücel, 1971). “Səməvi ney sufizmin əsas xarakteristikasıdır” (Hüseynova Hasanova, 2021, s. 20). Bu gün ney sufi musiqisinin simvoluna çevrilib. Hər hansı bir musiqi aləti üçün “çalmaq” ifadəsi əvəzinə, ney üçün “üfürmək” ifadəsi istifadə olunur. Burada “üfürmək” məcazi mənə daşıyır və İslam inancından irəli gəlir ki, ALLAH insanı yaradarkən ona ruh üfürmüşdür. Bu metafora fleyta çalarkən ağızdan “Tu” və ya “Fu” səsi çıxdığı kimi, ney üfürərkən ağızdan “Hu” səsi çıxması faktı daha da təsirləndirir. Sufizmdə “Hu”, “O” deməkdir (Viduman, 2020).

Nəticə

Bu tədqiqat İslam dünyasında musiqinin müalicəvi xüsusiyyət və əhəmiyyətlərinə həsr olunub. Məqalədə melodiya, harmoniya və ritmi birləşdirən musiqinin insan orqanizminə mistik, güclü, misilsiz, müalicəvi və digər xüsusiyyətləri cəhətdən böyük təsir qüvvəsinin olduğu aşkara çıxarılıb. Musiqinin müalicəvi gücü insan əhval-ruhiyyəsinin bütün aspektlərini - fiziki, emosional, zehni, sosial, estetik və mənəvi xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirir. Bu nəzəriyyələr böyük İslam alimlərinin əsərlərində öz tədqiqini tapıb. Əl-Kindi, Əl-Fərabi, İbn Sina, Səfəddin-əl Urməvi, Əbdülqadir Məraği, Mövlana Cəlaləddin Rumi, Mir Möhsün Nəvvab, Üzeyir Hacıbəyli və başqa alimlərin risalələrində musiqinin müalicəvi xüsusiyyətlərinə dair çoxsaylı nəzəriyyələri yer alıb. İnsanın ümumi sağlamlığını yaxşılaşdırmaq və ya gücləndirmək üçün istifadə olunan bu nəzəriyyələr nəticəsində böyük nailiyyətlər əldə edilib. Əsrlər boyu Şərqdə istifadə edilən müalicənin musiqi yolu ilə aparılması və ya musiqi terapiyası Qərb tibbinə də öz təsirini göstərmiş. Hal-hazırda çoxsaylı müəssisə və təşkilatlarda dünya alimləri musiqi terapiyasının nevrologiyasını öyrənirlər.

Ədəbiyyat

1. Boettcher, W. S. (1994). Hahn, S. S., Shaw, G. L., Mathematics and Music: A Search for Insight into Higher Brain Function, Leonardo Music Journal, 4, p. 53-58.
2. Cəfərova, M. (2020). Mərdlik, mübarizlik duyğulu “Segah”ım, 525-ci qəzet, 27.11.2020. <https://525.az/news/156549-merdlik-mubarizlik-duygulu-segahim-arasdirma>.
3. Ələkbərli, F. (2003). Musiqi terapiyası. Əsrlər öncə həkimlər nələri bilirdilər, Azerbaijan International jurnalı- AI 11.3 (Payız) chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://azeri.org/Azeri/az_latn/manuscripts/music_therapy/azeri/music_therapy.pdf.
4. Hacıbəyov, Ü. (1985). Azərbaycan Xalq Musiqisinin Əsasları, Yazıçı, Bakı, 154 s.
5. Hüseynova, L. V. (2014). “Türkiye ve Azerbaijan Besteci Yapıtlarında Düşünürler”, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat Dergisi, 25, s. 39–50, Erzurum, Türkiye. chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/712012
6. Hüseynova, L. V. (2015). İslam Dünyasının Büyük Müzik Bilgini Meragi, III. International Turkic Arts, History and Folklore Congress/Art Activities, Anka Basım Yayın Ltd. Şti. s.

- 45- 51, Delhi- İNDİA, Hindistan.
7. Hüseynova - Hasanova, L. V. (2018). İspanyol Keman Yapıtında Doğu Müziği Etkenleri, International Turkic Academy, Global-Turk Journal, s. 26–37, Kazakhstan-Astana.
 8. Hüseynova - Hasanova, L. V. (2019). Doğu Müziğinin Özellikleri (E. Bloch'un "Baal Shem" Eserinin Analizi Örneğinde), ALTAISTICS, TURCOLOGY, MONGOLISTICS INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL / №1, s. 138–153, Astana, Kazaxıstan.
 9. Hüseynova - Hasanova, L. V. (2021). Notalarda "Yunus Emre", XV. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ, SANATI ve KÜLTÜREL MİRASI KORUMA ÇEVİRİMİÇİ SEMPOZYUMU, ISBN: 978-605-73815-2-1 ADÜ Yayın Numarası: 76, s.19-23, 29.12.2021, Aydın, Türkiye.
 10. Hüseynova - Hasanova, L. V. (2022). Keman ve Jimnastik Branşlarındaki Ortak Özelliklere İlişkin Bir Analiz Çalışması, STAR Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, Cilt No, 3; Sayı, 5; s. 1 – 19, Niğde, Türkiye.
 11. Hüseynova- Hasanova, L. V. (2023). EASTERN MOTIFS IN VIOLIN REPERTOIRE, Balkan Müzik ve Sanat Dergisi, Cilt 5 Sayı 2, s.19-40, Trakya, Türkiye.
 12. Koelsch, S., Fritz, T., Cramon, D., Yves V., Muller, K., Friederici, A.D. (2006). Investigating Emotion With Music: An Fmri Study, Human Brain Mapping, 27:, p. 239 – 250.
 13. Ruhun şəfəsi, 12 İyun 2022 Azərbaycan qəzeti https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/ruhun-sefasi-1654978931_
 14. https://www.neyzen.com/ney_tasavvuf.html .
 15. <https://www.viduman.com/2020/06/13/nefesli-uflemeli-muzik-aletleri-ozellikleri-ve-cesitleri-nelerdir/>.

Daxil oldu: 03.04.2026

Qəbul edildi: 25.06.2026